

A MAGYAR KÖNYVKIADÁS GONDJAI

ÚGY MÉG SOHASEM VOLT, hogy a magyar könyvkiadásnak gondja tétlensége miatt hangzott fel panasz, majd kiderült, hogy a „literaturánk eránt buzgó hazafiak“ és praenumeránsok száma sem vetekszik a tenger homokjával. Másfélszázad óta a magyar könyv körüli bajokért az író rendszerint a kiadót okolja, a kiadó viszont a közönséget teszi felelőssé, míg a közönség — úgymint „nyájas“ és „nagyérdemű“ — féltett erényként sikeresen őrzi a kulturális kérdések iránti hagyományos érzéketlenségét.

A magyar könyvkiadás problémáiról összefoglaló képet adni vajmi nehéz. Amíg könyvkiadóink el nem végezték önmagukkal szemben legelső kötelességüket: kiadástörténetünk megíratását, csak homályosan láthatjuk a hibák forrásait, a feladatok összefüggését, de nem határolhatjuk el pontosan: melyek a csupán átmeneti hiányok s melyek a könyvkiadásunk egész fejlődésén kiütöző szervei bajok? Vannak ugyan nagyobb könyvkiadó-vállalatainkról monográfiászerű beszámolóink, de ezek többé-kevésbé kirakati célból készült önéletrajzok és üzletkrónikák. Könyvkiadásunk régebbi múltjára nézve is találunk részlettanulmányokat — ilyenek pl. Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Gárdonyi Albert, Fitz József és Trócsányi Zoltán munkái —, nagyjából tehát adva vannak a magyar könyvkiadás monográfiájának előfeltételei, még sincs egyetlen mű, amely az egyes nyomdai és kiadói vállalatok sajátos önismeretét helyett elfogulatlanul, tárgyilagosan tárná fel a magyar könyvkiadás őszinte történetét és problémakörét. Pedig ez az önismeretre vezető kalauz a szakmának egyik legfontosabb, régóta elodázott feladata. Annál is inkább, mert hiszen számos más, a nemzeti művelődés szempontjából lényegesen szerényebb igényű céh — így a mészáros-, vendéglős-, sör- és kávéipar — múltjának feldolgozásával máris megelőzte a könyvkiadókat.

A problémák a három összetevő tényező: az alkotó író, a közvetítő kiadó és a fogyasztó közönség részint különböző, részint azonban közös érdekeiből és szükségleteiből adódnak.

¹ A Magyar Szemle Társaság szintén a fent kifejtett célok szolgálására adta ki már a mozgalom megindítása előtt a Magyar Versek Könyvét Horváth János szerkesztésében és Zrínyi Miklós prózai munkáit Markó Árpád összeállításában. Itt említhetjük még meg H. Nagy József kötetét, a Magyar önismeret-et (Franklin Társ.), amely hasonló céllal készült.

Tűz és víz, fehér és fekete antinómiájaként, mint „természetes ellenfelek“ állnak egymással szemben író és kiadó — egynémely író s a tájékozatlan nagyközönség felfogásában. Ez az „ősi ellentét“ alighanem azokban a kezdeti állapotokban gyökerezik, amikor a kiadók szerzői jogvédelem híján még kényük-kedvükre rendelkeztek a szellemi portékákkal; naptáron, imakönyvön és tankönyveken kívül egyéb magyar könyv kibocsátására saját költségükön nem, hanem csak az író anyagi biztosítéka mellett vállalkoztak; a tiszteletdíj fogalma meg éppen ismeretlen volt.

A hivatás kérdésének mérlegelésekor — főként a múltat illetően — a serpenyő bizony ingadozás nélkül billen szűkkeblű kiadóinktól önfeláldozó íróink felé, akik nemcsak írói küldetésüket töltötték be, hanem évtizedeken át viselték magának a könyvkiadásnak gondjait is. Tudjuk, hogy a régi magyar könyvek nagyrésze egy-egy nehezen felhajszolt mecénás jóvoltából, vagy a keserves előfizetési úton, vagy az írók saját költségén látott napvilágot.

Író és kiadó ellentéte mégsem ezen a kezdeti állapoton pattant ki, hanem a következő fejlődési fokon, amikor a kiadók az irodalmi élet megváltozott keretei között ráfanyalodtak, hogy a szerzőknek „tiszteletdíját“, vagy ahogy eleinte nem átalították nevezni: „ajándékot“ fizessenek. Ha Molière „kapzsi kiadókról“ beszél s az angol humor szerint „a tisztelt könyvkiadó urak rendesen az írók koponyájából isszák boraikat“, a magyar írónak a legújabb időkig bőven volt alkalmja saját bőrén tapasztalni a könyvnyomtatók és könyv-árosok sokszor minden mértéket meghaladó, kizárólagos kalmár-szellemét. Íróink nem is rejtették véka alá őszinte véleményüket a magyar könyvkultúra első jövevény apostolairól, kiknek nagy része haláláig sem tanult meg magyarul. Hallgassuk csak meg irodalmunk hős-korából a legilletékesebb tanú, Kazinczy nyilatkozatát: „Kénytelenek vagyunk vallást tenni — mondja egyik kiadványa élőbeszédében — hogy a nemzet nyelvén írt maradványok kieresztésében kiadóink hidegebbnek mutatták magokat, mint vagy magyarnak, vagy tudománykedvelőnek lenni illik.“ Az ellentét nemzedékről nemzedékre mélyül. Tóth Kálmán egyik szatírájában, kiosztva az állatok közt az emberi mesterségeket, a nadályt teszi meg kiadónak; író társa, Beöthy László szerint a magyar író múzsája „nem valami égi lény, mindössze is egy ösztövért tehén, melyet a kiadók erősen fejnek, bár rosszul abrakolnak.“ Tompa Mihály pedig fővárosi könyvkiadási tapasztalatait ebben az indulatos kifakadásban összegezi: „A fenének kellene már egyszer vagy minket írókat, vagy a mi kiadóinkat megenni. Legalább vége lenne vagy így, vagy úgy a sok scandalumnak.“ A nagyközönség meglehetősen tájékozatlansággal neszei fel olykor az írók és kiadók nem mindig csak irodalmi fórumok előtt lejátszódó pörösködésére. Értésüléseit kizárólag az írói nyilatkozatokból, a sértett fél panaszaiból meríti, nem csoda tehát, ha maga is személyes indulatok hatása alatt formázza ki a kiadónak mint telhetetlen Shylocknak torzképét. Pedig az előbbi nem éppen hízelgő kijelentésekkel szemben ellenpéldákat is felsorolhatunk arra nézve, hogy íróink ugyanakkor mennyi elismeréssel adóztak egyes kiadóink munkásságának, — amit viszont nem tart számon a köztudat. Trattner, a „Hazánk díszéért áldozatokra kész“ kiadót versben magasztalják, amikor magyar nemességet nyer, mert „méltó az ilyen díszesülni a jelesebb nemesek sorában.“ A közvéleményben megrögzött felfogással szemben utalhatunk többek között arra a bensőséges barátságra is, amely egy Kemény Zsigmondot vagy egy Jókait fűzött kiadójához, pl. Emich Gusztávhoz. Író és kiadó kapcsolatáról tehát csak úgy alkothatunk tárgyilagos képet, ha az érem mindkét oldalát jól megvizsgáljuk s a kiadói ügyletek természetrajzát nem egyoldalú nyilatkozatokból következtetjük ki.

A könyvkiadás — minden ellenkező híreszteléssel szemben — lényegében üzlet s csak másodsorban kulturális tevékenység. A sorrend csak közművelődési intézmények esetében fordított. Mindaddig, amíg a kiadó átérzi az üzleti tevékenységtől elválaszthatatlan kulturális kötelezettségeket s ezeket — persze üzleti érdekeinek sérelme nélkül — szem előtt tartja: joggal hivatkozhat arra, hogy mestersége más üzleteknél magasabb rendű és azt akár hivatásnak is nevezheti. Akik azonban az irodalmi értékek és teszem a toll vagy kenceolaj forgalmazása között nem tudnak különbséget tenni, azoknak bizony kevés jogcímük van adandó alkalmakkor a kulturális szolgálat tiszttségében tetszelegni.

Az író rendszerint két ponton kerül összeütközésbe a kiadóval. Az egyik: a tiszteletdíj, s ez lehet sok, lehet kevés, de sohasem elég. A tiszteletdíj a punctum saliens, a legtöbb nézeteltérés, súrlódás és ellenségeskedés végoka. Az író a honorárium éppúgy megilleti, mint minden szellemi vagy fizikai munkást a bér, a zsold, a fizetés. A bökkenő ott van, hogy az írásműnek, mint általában minden szellemi alkotásnak — abszolút mértékegység híján — rendkívül nehéz kifejezni a forgalmi értékét hitvány fizetési eszközökben. A költőnek tökéletesen igaza van, amikor egyetlen szép strófáját legalább ezer pengőre becsüli, viszont a kiadót is meg lehet érteni, amikor egy egész verseskönyvért sem ad annyit, mert tőle sem veszik. A kiadó sajnos jobban tudja, hogy a „forgalmi érték” nemcsak a mű belső becsétől függ, hanem az irodalmi viszonyoktól, a közönség érdeklődésétől, egyszóval a kereslettől is. A tiszteletdíjat tehát bizonyos vonatkozásban nem is a kiadó állapítja meg, hanem a mindenkori közönség. Ha ezt a felfogást egészen mereven nem alkalmazhatjuk is, elvégre — a közönségtetszés és üzleti forgalom mégsem lehet a kiadópolitika tengelye, — a két félnek üzleti vonatkozásban is keresni kell a közeledést és kölcsönös megértést. Különbözik is ma már eléggé kialakult gyakorlat szabályozza mind a szépirodalmi, mind a tudományos munkák díjazását. Jogos írói panaszokkal mindamellettt sűrűn találkozunk. Egyik lexikonkiadónk például a közelmúltban munkatársainak az „utólag megállapítandó honoráriumot” soronként 6 fillérben szabta meg s még emlékezünk néhány poétánk pár év előtti sajtókeservére a szellemi munkát mélyen lealázó, már-már becsülést értő „tiszteletdíjak” miatt. Az írói és kiadói érdekeket legmegnyugtatóbban kétségtelenül a százalékos rendszer szabályozza. 10—12—15%-os honorárium mellett az író is, a kiadó is megtalálhatja számítását. Bár külföldön és nagyobb kiadóinknál szinte általános e rendszer, íróink öröklött gyanakvással még mindig idegenkednek tőle s képesek szerzői jogtulajdonuktól fix összegért inkább örökáron (utólagos szánom-bánommal, meg egyebekkel) megválni, semmint osztozni — tulajdon gyermekük sorsában! — a kiadóval...

A tiszteletdíj mellett másik súrlódási felület: a határidő. Ennek főleg nagyobb szabású, gyűjteményes vagy folytatásos művek kiadásában van jelentősége, amikor a kiadót az előjegyző vagy előfizető közönséggel szemben záros terminusok kötik, melyeknek nemteljesítése alapján rendítheti meg a vállalkozás erkölcsi és anyagi bázisát. Ezúttal tehát nem az író, hanem a kiadó a panaszos fél. Az író úgy tartja, hogy ő „csak” a kiadóval szemben kötelezte magát; a kiadó viszont az „ezerfejú cézárral. ., a közönséggel van obligóban, ez alól pedig hasonló érzelmi állásfoglalással annál kevésbé mentesítheti magát, mert *Justitia* isten-asszony kampósabb paragrafusokat tartogat a pusztán üzleti vállalkozónak kezelt kiadó, mint az emberileg könnyebben menthető író számára. Aki a könyvkiadás műhelyitkaiban valamennyire is járatos, jól tudja, hogy az író fantáziája soha úgy nem remekel, mint mikor a kiadó a határidővel szorongatja; csak úgy dől belőle a mentség és magyarázat: a betegségek legexotikusabb válfajai, a jóbarát, aki a kéziratot útközben elveszti, a szolgáltató, aki véletlenül eltűzeli, az aktatáska, amely vonaton felejtődik, stb., stb.: mind-mind halhatatlan ürügyek, — ám fájjon tőlük a kiadó feje!

Amint az írói és kiadói érdekek, úgy a kiadói és közönségérdekek is szorosan összefüggnek s e két utóbbi tényezőnek is vannak kölcsönösen rendezetlen ügyei.

A közönség a magyar könyvet drágának tartja. Pedig aránylag nem drága. Igaz, olcsóbb is lehetne, csakhogy ez már nem kizárólag a kiadókon múlik; könyveink árát elsősorban a közönség szállíthatná le azzal, ha könyvvásárló buzgalmát kissé fokozná. A könyv ára ugyanis a példányszám, illetőleg a felvevő piac függvénye. A sokezer példányban kelendő könyvet jóval olcsóbban lehet árusítani, mint azt, amelyből csak egy-két ezret vásárolnak, hiszen ily alacsony példányszámmal legfeljebb az előállítási költségek térülnek meg. Az angol nyelvterület sok tízmilliónyi olvasóközönsége, a francia könyvnek az egész művelt világra szétsugárzó vonzóereje és a német kiadványok alaposan megszervezett terjesztése mellett az angol, francia és német könyveknek a magyar könyveknél összehasonlíthatatlanul olcsóbbaknak kellene lenniök — és mégsem sokkal olcsóbbak. Megállapításunk természetesen az átlag könyvre vonatkozik; tudományos kiadványaink kétségtelenül drágák, mert ezek iránt, sajnos, értelmiségünknek igen csekély töredéke érdeklődik. A magyar könyvnek tehát csak más közszükségleti cikkek árához hasonlítva van luxusára, ellenben ha a sajátos hazai körülményeket, illetőleg a könyv világpiacának árviszonyait is számításba vesszük, könyveinkkel kapcsolatosan túlzott spekulációról alig lehet szó.

Általában a magyar könyvek példányszáma a közönségre nézve sohasem volt hízelgő. Szépapáink idejében cca 300 példányban nyomtak egy-egy könyvet. Jókai regényeinek első kiadása az író népszerűségének tetőpontján sem haladta meg a 2000-es példányszámot. Századunkban hoztak ki először a kiadók néhány népszerű írónk könyvéből 5—10.000 példányt. Hazai könyvkiadásunkban feltétlenül biztos üzlet csak a kalendárium volt, az imakönyv és a tankönyv. Komáromi kalendáriumot már száz évvel ezelőtt is 80.000-et nyomtak s egy-egy élelmes naptárkiadónk manapság is játszva csinál hitvány portékájával évi 60.000 pengő tiszta hasznot. De hát könyv és nyomtatott papír között nagy a különbség! Igényesebb műből ma sem fogy el több két-háromezer példánynál és egy 15—20.000 példányban értékesített regény vagy egyéb munka már rendkívüli sikernek számít. Számos folyóiratunk példányszáma is alul marad az ezeren. Hja, szegény az ország, szegény az eklézsia! — halljuk a stereotip magyarázatot. Egy ország, amelynek lakosságából három millió „koldus“, másik három millió munkásnép, a harmadik három millió pedig napi gondokkal küzdő kispolgár, valóban kívül esik Eldorádó határain. (Ld. Rónai-Horváth Jenő: A magyarság szociális tagozódása, Magyar Szemle, 1939 febr.) De a fennmaradó egymillió? Az a 60.000 „gazdag ember, akinek luxusra is telik“ s az a kereken 800.000-nyi „értelmiség“, meg a polgárság bizonyos töredéke, mondjuk összesen egymilliónyi intelligenciánk vajjon nem tölthetné-e ki jobban a könyvkereskedelmi statisztika kereteit? Milyen kiábrándító önarcképet nyer a statisztika tükrében ez az egy milliónyi „kiművelt emberfő“, amely egy-egy értékes, jó könyvből is mindössze 2—3000 példányt fogyaszt! Mintha csak tegnap írta volna Petőfi: „Szerény állat itt a lélek ...“ Pedig választékban nincs hiány. A hazai könyvtermelés a vüagháború óta nem csökkent, sőt emelkedett. Könyvstatisztikánk már 1921-ben azonos könyvtermést mutat az 1913-ival, az 1934. évi 3920 magyar könyv meg éppen szinte kétszerese a vüagháborút megelőző egyik legjobb évjáratnak, az 2160 könyvet produkáló 1908. esztendőnek. (V. ö. Elekes Dezső: Budapest szerepe Magyarországon szellemi életében.) Csonka-Magyarország könyvtermelése átlag évi 3000 kiadvány, vagyis a könyvkiadás a jelenlegi 10 milliónyi lakosság részére sokkal nagyobb választékról gondoskodik, mint a korábbi két-két-korára — igaz, hogy vegyesebb összetételű — népesség részére gondoskodott, amiből viszont következik, hogy kiadóink a régebbinél nagyobb kockázattal, illetőleg szerényebb üzleti lehetőségek mellett folytatják tevékenységüket. Mert bár a magyar könyvek évi termése gyarapodott, a példányszám lényegesen csökkent. A világháború előtti 5000-es átlaggal szemben ma legfeljebb 3000-re tehető egy-egy magyar könyv átlagos példányszáma. A tartalmi minőség is javulóban van. Szentkuty Pál számításai szerint a szépirodalmi rész az egésznek mintegy harmad-, negyedrészt teszi ki, ebből az eredeti magyar munkák 42%-át, a fran-

ciából fordított olvasmányok 34%-át, az angolból fordítottak 45%-át és a németből fordítottak 69%-át lehet alacsonyabbrendű, selejtes terméknek tekinteni. Évi háromezernyi könyvtermelésünk tehát kétségtelenül túlprodukciónak számít, akár a világháború előtti állapottal vetjük egybe, akár a minőségi szempontokat mérlegeljük. De erre mutat a világ könyvstatisztikájával való összehasonlítás is; az Amerikai Egyesült Államokban 10.000 lélekre mindössze 0.7 könyvkiadvány jut, Olasz- és Franciaországban egyformán 2.4, Angliában 3.4, Németországban 3.5, míg ezzel szemben a mai Magyarországon a megfelelő arányszám 3.6, más gazdag nyugati államok lényegesen alacsonyabb könyvtermeléséről nem is szólva; e viszonylatban csak Dánia (87), Németalföld (7.3) és Norvégia (6.4) előz meg minket magasabb arányszámmal. Ez összehasonlításokkal közelebről kívántuk megvilágítani azt a bonyolult hálózatot, amelynek minden egyes szála közrehat a könyv problémáinak alakulásában.

Közönségünknek a magyar könyvárakról formált ítéletét erősen befolyásolják az újabban egyre gyakoribb alkalmi árleszállítások. Némelyek úgy vélik, hogy az eredeti bolti árnak 75—80%-os elengedésével a kiadó önmagát leplezi le, mert lám, a fennmaradó töredék-negyeden is megtalálja számítását! Az árleszállítások valóban rontják a könyvkiadók hitelét, de hasznot igazán nem hajtanak. Kiárúsításra különben is többnyire csak olyan könyvek kerülnek, amelyek (vagy amelyeknek szerzői) valamilyen szempontból időszerütlenné váltak, továbbá a gyűjteményes művek egyes fennmaradt kötetei és végül a raktárt fölősegesen terhelő, sajtópapírral s vakreménnyel egyértékű kiadványok.

Részint a vázolt körülményekkel függ össze az is, hogy újabban szinte kivesztek az olcsó füzetes vállalatok. A múltban számos filléres sorozat virágzott; közülük különösen a még Gyulai Páltól alapított Olcsó Könyvtár és a modernebb irányzatot képviselő Magyar Könyvtár örvendett általános elismerésnek. De mellettük a Modem Könyvtár, a Tudományos Zsebkönyvtár s több más hasonló vállalat is értékes irodalom- és tudomány-népszerűsítő szerepet játszott. E filléres könyvecskék a világháború után szinte észrevétlenül eltűntek s a közönség egyszer csak csalódással állapította meg, hogy nem tud többé 20—30 filléres jó olvasmányhoz jutni. Most kezdte igazán megbecsülni e hasznos kiadványokat, mikor már csak antikvár-úton jutott a forgalomból egyre jobban kivesző példányokhoz. Mi az oka e nagy múltú s kiváló sorozatok elsorvadásának? Egyfelől az említett változások: a szétdarabolt ország csökkent felvevőképessége, másfelől pedig a könyvkiadás, ill. könyvterjesztés időközben történt lényeges átalakulása. A legújabb könyvkiadás ugyanis főleg az ügynöki szervezetre s az e szempontból leginkább lukratív, drága, jól jövedelmező, sorozatos nagy munkák kiadására rendezkedett be. A részletüzlet-rendszer megvetéssel löki félre a 20—30 filléres füzeteket, mert hiszen a művészi tökélyig fejlesztett ügynöki rábeszélőképességet sokkal célszerűbb 25 pengő ügynöki jutalékot biztosító 100 pengős, semmint csak 5 fillér jutalékot hozó 20 filléres könyvek terjesztése érdekében kifejtetni. A könyvügynök a háború utáni két évtizednek ha nem is éppen legnépszerűbb, de mindenesetre egyik legismertebb típusa. Eljárásáról, munkamódszeréről, üzleti fogásairól mindenki megalkothatja véleményét, ám az is kétségtelen, hogy az ügynöki szervezetnek a magyar olvasótábor kiszélesítésében, olvasórétegeink kimélyítésében igen nagy szerepe van. Ha ma a kisbirtokos, kispolgár és kistisztviselő lakásában egy-egy könyvespolcot s rajta néhány folyóméternyi könyvet találunk, az legalább is ugyanolyan mértékben a könyvügynök ügyességének, mint a tulajdonos műveltségzomjának érdeme. Más kérdés, vajjon kívánatos-e, hogy olvasóközönségünk szellemi szükségletét kizárólag üzleti szervezetek irányítsák s nem az volna-e az egészséges fejlődés útja, hogy kiki ízlésének és ama bizonyos „nemzeti műveltségnek“ megfelelően szerezze be anyagi lehetőségeihez mért lelki táplálékát? E jámbor szándék azonban már a közönség-

nevelés távolabbi feladatkörébe vág. Jelenleg a helyzet még az, hogy „Magyarországon a könyvet nem veszik, hanem eladják“. A szemfüles ügynök „alázatos tisztelettel“ betoppan a gyanútlan magyarhoz, kellő méltósággal tolmácsolja egy-egy közéleti előkelőség szívélyes üdvözlését, s ha a kiszemelt áldozat nem siet hasonló atyafiságos jóindulattal viszonzni a különös figyelmet: máris elveszett. Előtte az ív, kezében a töltőtoll, csak egy aláírás, semmi több, pénzről — Isten ments! — most ne is beszéljünk! Így jutnak a derék előfizetők finom-vegyes családi könyvtárhoz. Lejegyzett pillanatfelvételünkben ne kerülje el az olvasó szíves figyelmét a közéleti előkelőségek szerepe. Nekik is kiváló érdemük van abban, hogy a névjegyzésükkel, ajánlásukkal vagy előszavukkal megspékelt díszművek, albumok s egyéb könyvmonstrumok divata az utóbbi évtizedekben annyira elburjánzott, s hogy a kevésbé pénzü embereknek viszont egy-két ilyen bevásárlással örökre elment a kedvük az irodalompartól.

E kulisszatitkok talán némileg megvilágítják, miért nincsenek ma olcsó jó könyveink? Mert ilyeneket kiadni és terjeszteni egyszerűen nem üzlet I Fenntartásuk rendkívül áldozatos; ezzel magyarázatot nyer az is, hogy miért áll egyedül mai könyvkiadásunkban a 80 filléres Kincsestársorozat s miért nem fejleszthető gyorsabb ütemben, mint ahogy az a jó magyar könyv s egy jobb magyar közönség érdekében kívánatos lenne ... A Kincsestár azonban csak ismeretterjesztő munkákat tartalmaz, de még mindig hiányzik egy olcsó 50—80 filléres, legfeljebb 1—2 pengős sorozat, amely hasonló intenciókkal szépirodalmi olvasmányokat adna a régi és az új, elsősorban a magyar irodalom válogatott értékeinek gyűjteményeként. Ugyanazt a feladatot kellene ellátnia e hiányzó sorozatnak, aminőről a megszűnt Olcsó és Magyar Könyvtár szépirodalmi része, vagy annakidején az Athenaeum 50 krajcáros „Olvasótárának“ jobbik fele gondoskodott. Régi irodalmi értékeink csak úgy menthetők meg attól, hogy teljesen ki ne essenek a nemzeti közgondolkodásból, ha a nemzeti hagyományok folytonosságát biztosítjuk. Ma, amikor Csokonai, Kármán, Kazinczy (Erdélyi levelek, útirajzok), Kölcsey (Országgyűlési napló), a negyvenes évek novellistái, Kemény regényei csak drága gyűjteményekben vagy antiquáriumi alkalmi példányokként kaphatók, — elsőrendű kulturális missziót jelentene (s üzletnek is jó üzletet), ha nagyobb kiadóink a konjunktúra csemegéi mellett efféle feladatokra is vállalkoznának. De ehhez ismét nem nélkülözhetik a közönség segítőkését. Mert kettőn áll a vásár ...

Általában szomorú bélyege könyvkiadásunknak, hogy szinte kizárólag a kortárs-írókra van berendezkedve, s régi munkák újabb kiadása ritkaságszámba megy. Könyvtermelési statisztikánk szerint a magyar könyvek túlnyomó többsége, 92—95%-a első kiadás! Hogyan lehet nemzeti közszellemről beszélni, nemzeti egység gondolatot hirdetni, ha még ezen a téren sem gondoskodunk arról, hogy múltunk értékei nemzedékről nemzedékre megszakítás nélkül öröklődjenek? Ahol Kölcsey művei 50 év óta eladatlanok, ahol egy teljes Aranyt, Keményt, Jókait csak horribilis áron lehet megszerezni, ahol régi irodalmunk számos emléke pénzért sem kapható: ott aligha jogos egyoldalúan a magánkiadók „átkos üzleti politikáját“ marasztalni el halálos vétekben. Pedig régi igazság, hogy az az író, akinek művei már csak közkönyvtárak polcain találhatóak s a könyvkereskedelmi forgalomban nem, megszűnt élni és hatni a közgondolkodásban.

Ily gondolatok között lehangoltan lapozzuk a Magyar Tudományos Akadémia legújabb kiadványjegyzékét. Az Akadémia minden tudományos és közművelődési egyesületünk között szinte az egyetlen szerencsés kivétel; anyagi erőforrásai a változott viszonyok között nemhogy csökkentek volna, sőt újabb alapítványokkal lényegesen gyarapodtak. Háború előtti elit-közönségünk könyvtárában a tudományos munkák zömét az Akadémia értékes monográfiái és gyűjteményes kiadványai tették ki: az Akadémiai Könyv-

kiadó Vállalat pompás vászonkötésű könyvei mellett a Régi Magyar Költők Tára, a Régi Magyar Könyvtár, a Nyelvemléktár, a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteménye, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ezeknek a publikációknak túlnyomó része kifogyott. A Régi Magyar Költők Tára XVI. századi ciklusából négy kötet (II—V.) egyáltalán nem szerezhető be; éppen azok, amelyek Tinódi, Uosvai, Sztárai, Szkhárosi Horvát András stb. költeményes maradványait tartalmazzák jó Szilády Áron szeretetteljes gondozásában. A Régi Magyar Könyvtárnak első 24 kötete hiányzik (köztük Gyöngyösi, Faludi, Bessenyei, Dugonics, Fazekas Mihály, Bolyai Farkas munkái, magyar misztériumok, iskoladramák, a Vásárhelyi Daloskönyv stb.), csak a további 25—41. kötethez lehet hozzájutni; a Nyelvemléktárból csak a ii. és 14. kötet kapható és így tovább. Az Akadémiának épúgy feladata volna e fájdalmas hiányokat sürgősen megszüntetni, mint ahogy hivatásából folynék az említett sorozatokat tovább fejleszteni. Elejtett megjegyzések szerint az Akadémia elvből nem foglalkozik új kiadások rendezésével. Ez az álláspont azonban tisztán elvi s nem gyakorlati, mert hiszen a Régi Magyar Költők Tárának mindenképpen nélkülözhetetlenné vált I. kötetét (középkori verses emlékeinket) hosszabb idő óta második kiadásban élvezzük. Egyébként is az Akadémia hivatása sokkal magasztabb annál, semhogy csak bizonyos szerencsés generációk számára tegye lehetővé a magyar múlt örök értékeinek birtoklását. Hasonló szükségleteket éreztetnek az Akadémiával oly szoros kapcsolatban álló Kisfaludy-Társaság sorozatai is. A nagymúltú Magyar Népköltési Gyűjtemény több mint másfél évtizede szünetel éppen akkor, midőn napjainkban a népi értékek gyűjtése és feldolgozása második virágkorát éli. Már pedig hogy az irodalmi múltunkat föllevenítő kiadványokra ma is égető szükség van nemcsak az iskolai nevelésben, hanem szellemi életünk számos más területén is, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a hivatott szerv más irányú igénybevétele miatt magánvállalkozások, pl. a Magyar Irodalmi Ritkaságok esetében, kénytelenek ezek valamelyes pótlásáról gondoskodni.

Mellőzzük ezúttal a magyar könyvkiadásnak szintén nem magánkiadókra váró egyéb restanciáit, mint amilyen pl. az 1910 óta félbeszakadt magyar nemzeti bibliográfia, a magyar szépirodalom klasszikusainak angol, francia, német, olasz nyelvű válogatott gyűjteménye (végre egy kis nivós propagandát!) stb., csupán egy feladatra kívánunk még kitérni, amelynek nemzeti jelentőségét a legújabb időkig szintén nem méltatták kellő figyelemre az illetékes tényezők.

Újabb könyvkiadásunk kezdetétől, mintegy másfélszázad óta nemzedékről nemzedékre kísért az olcsó népkönyv problémája. A kérdésnek időköziben gazdag irodalma támadt, anélkül azonban, hogy maga az ideális magyar népkönyvtár létrejött volna.

Már az 1800-as évek elején megjelent folyóirataink sürgős feladatként állítják előtérbe az olcsó és jó népi könyvek kiadását, „mivel a minémfi magyar könyvek kijöddögélnek, azok vagy nem az együgyűbbeknek kezekbe valók, vagy ha némelyek azokba valók is, de többnyire drágák, pedig Gyomor Uram, a Torok és a számos háznép ellene kiáltanak a nagyobb áru, akármely jó könyv után ásitózó jó igyekezetnek.“ Az efféle nyilatkozatokhoz mindjárt részletes tervek csatlakoznak, a negyvenes években a népi gondolat a demokrácia hullámaival élénk lendületet vesz, — s a magyar népkönyv csak nem tud megszületni. „Népünk-nél eddig az irodalom majdnem fölöslegesnek tartaték, de ez nem is lehet máskép, ha meggondoljuk, hogy népnevelésünk és népiskolánk nincsenek. Derüljön aztán hazánk és népünk jobb világa!“ — olvassuk még egy negyvennyolcas folyóiratban is. Az agilis, de veszedelmesen félművelt Táncsics Mihály javaslatai és kiadványai a kérdést állandóan szőnyegen tartják, Boros Mihály és mások népiratai a század végéig

folytatják a kísérleteket, közben évtizedeken át virágzik az a családi folyóirat, Pákh Albert, Nagy Miklós és Mikszáth Kálmán Vasárnapi Újságja, amelyet eddigi népművelő irodalmunk legértékesebb termékének tartunk. Különböző füzetes vállalatok is keletkeznek, főleg a hetvenes években, a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetése után, majd a nyolcvanas években — a Wlassics-féle népkönyvtári mozgalom igényeinek kielégítésére — újabbnál újabb plánok és kedvezmények bukkannak fel: ám végül is minden erőfeszítés szétforgácsolódott, mert magasabb szervezet nem fogta össze s nem irányította céltudatosan a részint önzetlen, részint üzleti buzgalmat. De legalább világosan állnak előttünk a sokféle próbálkozás tanulságai. Nyilvánvaló ezekből, hogy magáról oktató vagy erkölcsből csöpögő, a tendenciát túlzottan érvényesítő népiratkákkal célt nem érhetünk. A népi kiadvány alapformája: az egyszerű előadású, világos szerkezetű, ízig-vérig magyar szellemű, nem nagy terjedelmű, olcsó könyvecske. A szerencsés megoldás az ismeretterjesztő kiadványoknál is elsősorban nem a kiszemelt író szaktudományán, hanem előadó készségén fordul meg. A szórakoztató jellegű, szépirodalmi részt illetően pedig az általános tapasztalat az, hogy többnyire meddő minden ad hoc írói beállítás; az igazán jó népi olvasmányokat a meglévő irodalmi készlet hozzáértő kézzel történő, gondos kiválogatása szolgáltatja. Ilyen módon akár a naturalistákat is közvetíthetjük az alacsonyabb műveltségű rétegekhez, melyeknél pedig, mint tudjuk, az írott szónak jóval kényesebb a rezonanciája, mint az átlagos olvasónál. Természetes, hogy a nevelő értékű, nemzeti ponyva tényleges sikere, minden tartalmi és formai tökéletesség mellett is, csak akkor remélhető, ha egészen alacsony árak lehetővé teszik, hogy a kevés pénzű vásárló ugyanolyan könnyen jusson hozzájuk, mint az egyéb ponyvához: a tíz és húsz filléres sárga füzetekhez, detektív- és kalandregényekhez hasonló nyomdai szeméthez. A kalendáriumok, Árgirus- és Markalf-históriák, betyár- és rablótörténetek elterjedtségének legfőbb magyarázata a két-három garasos olcsó ár volt s a fürge vásári terjesztés. Amikor egyszer Kossuth Lajos is nyilatkozott az emigrációban e kérdésről, találóan utalt arra, hogy népünk nem azért kap annyira a ponyvairodalom kárhozatos termékein, mert ízlése romlott, hanem azért, mert azokhoz egy pár krajcárért és igen könnyű szerrel hozzá juthat. Hiszen magában a ponyva-termék vásárlásában is a nép szellemi táplálék utáni vágya nyilatkozik meg és ennek az ösztönének enged, amikor megveszi és elolvassa azt, ami legkönnyebben kerül keze ügyébe. A vásári ponyvára rossz helyett jó olvasmányt kell vinni, tanácsolja Kossuth. Szeget szeggel. A hasonszenvi gyógymód e járványos betegségnél is legsikeresebb. Ezzel a találó hasonlattal világítja meg felfogását: „A jó másolásnak megvan a maga közönsége, mely megadja a forintot; de biz a négy krajcáros rossz bort forintos máslással nem, csak négy krajcáros jó borral lehet a vásárról leszorítani.“

Mindezen tanácsok, kísérletek és tapasztalatok ellenére sem tudott kialakulni politikai, üzleti és egyéb okokból egy olyan kiadványsorozat, mely rendszeresen kielégítette s tovább fejlesztette volna a népi tömegek szellemi igényeit. Nekünk, akiknek régóta szíven fekszik a kérdés (ld. e sorok írójától a M. Szemle 1936 jan., a Néptanítók Lapja és a Pestvármegyei Népművelés 1935—36. évf. számait), különös örömet szerez, hogy az utóbbi években egyszerre több irányból hoznak olcsó népi könyveket forgalomba. Ilyenek a kultuszminisztérium kiadásában nemrég külön sorozatcím nélkül megindított kiskönyvek, amelyek kizárólag hivatalos népkönyvtári szükségleteket óhajtának kielégíteni. A népművelés hivatalos szervein kívül lelkes fiatalok is tervbe vették a falusi szegény embereknek jó könyvekkel való ellátását. Ebből az elhatározásból jött létre a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetségének derék mozgalma, amely az 1939. évi könyvnapon indult meg a „Magyarok Könyvtára“ öt kötetével; bár szerzőik nem egyformán helyesen ismerték föl feladatukat, sajnálnék, ha ez a vállalkozás is félbe maradna. Legújabban még egy kiadványsorozatról számolhatunk be, a „Nemzeti Könyvtáriról. Ismerve szervezetét s eddig megjelent hét füzetét mérlegelve, úgy találjuk, hogy igen szerencsésen közelíti meg az

annyiszor sürgetett magyar népkönyv típusát. Száz év keserves újrakezdései után nem lehet eléggé óhajtunk, vajha e vállalat megvalósíthatná kitűzött céljait, a húszfilléres nemes ponyva száz meg száz különböző füzetének tízezreit juttatva el a magyar falvaknak oly mostohán nevelt népi tömegei közé.

Amilyen kitűnő eszköze a jó népkönyv a legelső rétegek szellemi nevelésének, épp olyan kiváló alkalom lehet a könyvnap a városi olvasó tömegek irányítására. Sajnos, a könyvnap eddigi tíz éve alatt nem hogy megvalósította volna a hozzáfűzött reményeket, hanem néhányszor annyira eltávolodott kitűzött céljától, hogy már-már létjogosultságát is veszélyeztette. A könyvnap feladata szerintünk az igazán szép és jó magyar könyv megismertetése és megkedveltetése azzal a városi tömeggel, amely máskor különböző okokból nem jut ilyenhez. A könyvnapot nem a bibliofilok számára találták ki; nincs szüksége könyvnapra sem a könyvmolynak, sem a rendszeresen olvasó keveseknek; a könyvnapot annak a kulturális kérdésekkel ritkán érintkező rétegnek rendezik, amelyet csak bizonyos ünnepi külsőségek között — a könyv „élő tárlatán“ — lehet meghódítani az irodalom ügyének. Nyilvánvaló, hogy nagy tömeg számára tömegcikket kell produkálni; számolni kell természetesen e tömeg teherbíró képességével is, valamint azzal, hogy ez az irodalmi értékviszonyok tekintetében meglehetősen tájékozatlan. A könyvnap ilyen értelmezéséből önként következik, hogy a könyvnap kiadványoknak irodalmunk gondosan megrostált, legjava értékeiből kell kikerülniök, régiből és újból egyaránt; semmi esetre sem lehetnek tehát az egyes kiadók éppen soron következő, csupán könyvnap-pólyaszalaggal megkülönböztetett kiadványai. Nem célszerű, hogy 4—5 kötetnél több foglaljon helyet a könyvnap kiadvány sorában. Aruk ne haladja meg a 2—3—4 pengős határokat, összesen ne kerüljenek 12—15 pengőnél többbe. Ilymódon tíz év alatt testet ölthet a jámbor frázis, s minden magyar család asztalán helyet foglalhat az a 40—50 könyv, amelynek igazán egyetlen magyar otthonból sem volna szabad hiányoznia! E szempontok az írói, kiadói és közönség-érdeket egyformán kielégítenék. Az író és a kiadó állandóan fejleszthető új közönséghez jutna, a közönség pedig végre egyszer egy évben olyan könyvanyaghoz, amilyent nem pusztán üzleti érdek, hanem céltudatos szellemi vezetés szánt neki. E célból a könyvnap az eddiginél ötletesebb és szélesebb rétegeket megmozgató propagandát is megérdemelne. Az autogrammosztó „ügyeletes“ írók és színésznők mellett olyan más tényezők is segíthetnének, amelyeknek talán inkább módjában állna felrázni a társadalom lelkiismeretét. Mindenképpen helyes intézkedés pl. a könyvnap méltatása az iskolában, de ez a propaganda is csak akkor volna eredményes, ha egyidejűleg gondoskodnának olyan könyvnap kiadványokról (a magyar ifjúsági irodalom klasszikusai!), amelyeknek olcsó ára lehetőleg az egész tanulóifjúságot bekapcsolná a könyvnapok eleven vérkeringésébe.

Az olcsó könyvek, kolportázs-könyvek és könyvnap kiadványok problémái közönség szempontból szorosan összefüggnek irodalmi kritikánk bajaival. A kritika újabban teljesen hitelét veszítette, ma már mindenki önhatalmúlag kritikussá tolja fel magát. A nagyüzemmé vált sajtó viszi a vezérszólamat részint felületes, elfogult, pajtáskodó, részint soronként fizetett reklámkritikáival, a műfaj e veszedelmes fagyöngyeivel. A közös lap- és könyvkiadó vállalatok pedig arról is gondoskodnak, hogy újságkiadványaikban kizárólag saját íróik és saját könyveik jussanak ismertetéshez (Singer és Wolfher: Új Idők; Légrády: Pesti Hírlap stb.), hogy a jámbor előfizető csak az ő íróikban lássa a magyar Olympus szabadalmazott koszorúait. A kritika pedig közben önkéntes számkivetésben él igényesebb folyóirataink hasábjain: egy-két magasabb szigeten... Ilyen viszonyok között hasznosnak

tartjuk egyik új folyóiratunk, a Magyar Kultúrszemle célkitűzéseit, amely lehetőleg minden könyvújdonságot nyilvántartva legalább kitekintésre ad alkalmat a tájékozódni is akaró olvasónak.

Vessünk végül egy futó pillantást a könyvkiadási gondok harmadik csoportjára: a kiadóknak egymás közötti problémáira. Legfeltűnőbb baj az együttműködés hiánya, üzletileg érthető, de magasabb szempontból kiadásunk ügye vallja kárát. Kooperáció helyett konkurrencia: a szakma egyik nemzetközi és nálunk is régi rákfenéje. Nézzük csak meg a századforduló magyar bibliográfiáját: ahány történeti díszmű, lexikon, remekírók sorozata — szinte mind egymást falja fel. Egy kiadónak volt egy ötlete, másik három rávetette magát s egy kitűnő munka helyett lett három rosszul sikerült. És amilyen mohón osztoznak napjainkban ötletszegény írók egy-egy kipattant témán, épp oly buzgón sajátítanak ki némely kiadók is pl. egy-egy könyvtípust, külső-belső tipográfiai, formai megoldásában, ahelyett hogy a szép és jó magyar könyv továbbfejlesztése érdekében saját fantáziájukat erőltetnék meg kissé ... Ám a könyvek külső kiállítása miatt is joggal illetheti zokszó egynémely kiadónkat. A magyar kiadványok egy része nemzetközi kiállításokon is méltán képviseli ugyan a hazai nyomdaipart és könyvművészetet, de — ez a kisebbik rész. Főleg bizonyos vidéki nyomdáinkra alaposan ráférne egy kis tanulás; technikájuk primitív, ízlésük fejletlen. Könyvcicomázó szenvedélyük nem ismer határt; valósággal tobzódnak a különböző virággirlandos fejlécek, mitológiai mütyürkék és geometriai figurák halmozásában. Betűkészletük olykor meglepően gazdag szépmetszésű fajtákban, annál vigasztalanabb sajtóhibáktól hemzsegő gondatlan nyomásuk. Pedig vidéki nyomdáink száma (387) meghaladja a fővárosiakét (336) s bizonyára csak selejtes munkájuk az oka, — tisztelet a kevés kivételnek! — hogy ezzel szemben a magyar könyvtermeléshez mindössze egyötödrészben járulnak hozzá.

Nyomdának, kiadónak, kereskedőnek tehát épügy megvan a maga tennivalója a magyar könyv körül, mint írónak és közönségnek. Érdekeik összefonódnak; a közös útról kölcsönös veszélyek nélkül egyik sem térhet le.

BISZTRAY GYULA